

עמק השבוע

גליון ב

שנה ב

פרשת ויצא תשפ"ו והיום שאחריה

עיונים וביאורים במהות הימים בשבוע הבא
מאת הרב ג'ר' ראובן מלך שווארץ שליט"א
מחבר סדרת הספרים גינת ראובן, עמקי ראובן, מנחת ראובן ומעינת ראובן

התחלת אמירת ותן טל ומטר לברכה בחו"ל

היו נוהגין לפי שהיו יודעין שזמן גשמים הוא משם ואילך ולא היו יכולין לחטוב עצים ביער, רישבא צייד עופות כמו אין פורשין רשבים ליונים (טבות שם אדם).

ויש בזה חידוש גדול, דזהו המקום היחיד דאזלינן בתר "מי החמה" לקבוע דינים.

והא בעו מיניה משמואל מאימית מדכרינן ותן טל ומטר אמר להו מכי מעיילי ציבי לבי טבות רישבא דילמא אידי ואידי חד שיעורא הוא (פרש"י וז"ל ובגולה ששים ובגולה אין שואלין עד ששים בתקופה לפי שהוא מקום נמוך ואין צריכים מטר כל כך, מכי מעיילי ציבי לבי טבות רישבא משעה שמכניסין עצים לאוצר לצורך ימות הגשמים שכן

עיין במס' תענית דף י' ע"א דאיתא משנה בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו חמשה עשר יום אחר החג כדי שגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, גמרא אמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל תניא חנניה אומר ובגולה עד ששים בתקופה אמר רב הונא בר חיאיא אמר שמואל הלכה כחנניה איני

מהות ירידת גשמים

דאיתא וז"ל בעתם בלילי רבעיות ולילי שבתות נראה לי בס"ד דאמרו בגמרא בפרק קמא מטרא בעלה דארעא הוא, וזמן עונה השוה לבני אדם יושבי הארץ הוא בליל שבת, לכן גם הארץ זיווג שלה עם בעלה המטר הוא בליל שבת, והואיל להתחלת ההכנה של השבת היא מליל רביעי, לכן גם לילי רביעי הוא ראוי להיות בו עונה של גוף הארץ, ולכן הקדים במאמר לילי רבעיות ללילי שבתות, כי ההתחלה הוא מן לילי רבעיות. עכ"ל. (ויש להוסיף, שהגשמים יורדים פעמיים בשבוע דומיא דהעונה לסתם בני אדם, ובפשוטו מקיימים מצות עונה בליל שבת ובעוד פעם א' בשבוע, ובפשוטו היינו בליל רביעי שהוא א' מהלילות האמצעות). ועי' בחדושי אגדות למהר"ל במסכת חולין דאיתא וז"ל לעפר סוטה, וזה מפני כי האשה נמשלה לקרקע עולם, והמים שהוא המטר הוא כמו בעל לארץ שהרי אמרו מטרא בעלה דארעא ואלו שניהם דהיינו העפר שהיא כמו האשה והמטר שהוא בעל לארץ אינם משקרים זה לזה, כי אין העפר מקבל מאחר כלל וכו' העפר הזה מורה על האשה אשר היא דביקה בבעלה ואז הבעל נקרא מקור חיים ואפשר שגם זה שצריך למחוק השם תוך המים מפני שהוא יתברך מחבר איש ואשה ונתן שם י"ה ביניהם ולכן ימחוק השם למים. עכ"ל. הרי דנפק"מ מהא דירידת גשמים הוי ענין דזיווג היא דהמצוה דעפר סוטה הוא לחבר עפר ומים ולמחוק שם שמים בתוכם.]

והנה לכאורה צ"ל שיש איזה לימוד מהא שיש דמיון בין ירידת גשמים להענין דזיווג. ולכאורה י"ל דהאי לימוד שייך להא דאיתא במפרשים בכ"מ שיש בהורדת גשמים ענין "חיבור שמים וארץ".

ראויים לנס זה, והנה כאן בירידת הגשמים נעשה ענין פקידת עקרה, כי ירידת הגשמים הם ענין עיבור ולידה, וכמו שאמרו בגמרא דף ו' ע"ב בגשם מאי לשון רביעה שרובע את הקרקע, דאמר רב יהודה מטרא בעלה דארעא הוא, דכתיב כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה, וכן אמר רב יהודה טבא לשטא דטבת ארמלתא, וכן אמר לקמן דף ח ע"א נאמרה עצירה באשה ונאמר עצירה בארץ ונאמר לידה באשה ולידה בארץ ע"ש, נמצא הארץ היא כדמיון אשה, שמתעברת ביום הגשמים מן הגשם, ויולדת אח"כ כשתוציא צמחה, ולפי זה כמו שאמרו רז"ל כיון דנפקדו שרה ורבה נפקדו כמה עקרות מטעם האמור, כיון דנפתח הצנור של שפע זה נפתח דוגמתו לאחרים, כן הענין כאן כיון שירדו גשמים לעולם שבהם מתעברת הארץ, אז יהיה שפע כזה של עיבור גם בבני אדם, שיהיו הנשים מתעברות מבעליהם, וזה העיבור של האשה מבעלה שמתעברת ממנו בבנים נקרא בשם ישועה, כדאמרן לעיל, לזה אמר אפילו ישועה שהוא שפע עיבור אשה מבעלה בבנים פרה ורבה בו, שיתרבה שפע זה אצל כמה בני אדם. עכ"ל. ועיי"ש בדף יא ע"א דאיתא וז"ל אסור לאדם שישימש מטתו בשני רעבון נראה לי בס"ד הטעם וכו' עוד נראה לי בס"ד, דאמרו בגמרא מטרא בעלה דארעא הוא, וכן אמרו נאמרה עצירה באשה ונאמר עצירה בגשמים, נאמרה לידה באשה ונאמרה לידה בגשמים, נמצא עצירת גשמים הוא ענין ביטול תשמיש איש עם אשתו, ולהיות כי על הרוב הרעב בא מכת עצירת גשמים, לכן כמו שהארץ אין לה תשמיש עם בעלה שהוא המטר, כן האדם ראוי שיתנהג עם אשתו כן. עכ"ל. ועיי"ש בדף כג ע"א

ועיין במס' תענית ובהרבה מקורות אחרות, שזמני גשמים נקראו "רביעה". ועיין במס' תענית דף ו' ע"ב דהגמ' מסבירה למה זמני גשמים נקראו "רביעה", אמר רבי אבהו מאי לשון רביעה דבר שרובע את הקרקע כדבר יהודה דאמר רב יהודה מיטרא בעלה דארעא הוא שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה. ועע"ש דאיתא אמר רבי אבהו מאימית מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה.

ועיין בשו"ת חת"ס ח"ז תשובה ל"ד דאיתא וז"ל והנה כל עניני זיווג איש ואשתו מצינו דוגמתו בגשמים, דאמרין במס' תענית לעיל דף ו' ע"ב א"ר אבהו למה נקרא שמו רביע דבר שרובע את הקרקע כד' יהודה דא"ר יהודה מיטרא בעלה דארעא, עוד שם דף ח' סוף ע"א בזמן שהשמים נעצרים מלהוריד טל ומטר וכו' עיי"ש, ואיתא שם דף ח' ע"ב א"ר שמואל בר נחמני מאי דכתיב אם לשבט אם לארצו וכו', ופרש"י שם דאם נגזר עליהן לפי מעשן רוב גשמים לרעה ושוב חזרו בתשובה הקב"ה מוריד להרים וגבעות מקום שאין שם איש וכו', וכן להיפך, והיינו ממש כזיווג, דקודם יצירה מזווגין לו כפי הנאות, ושוב משתנה כפי מעשיו. עכ"ל.

[ראיתי דאפשר שיש נפק"מ מהענין דזיווג דאיכא בירידת גשמים. דעי' בספר בניהו בן יהוידע על תענית דף ז ע"ב דאיתא וז"ל ידוע מה שאמרו רז"ל בראשית רבה נ"ג ח' כיון שנפקדה שרה נפקדו כמה עקרות עמה, והטעם מפורש בספרי המפרשים ז"ל כיון שנפתח צנור של נס זה בפקידת שרה או רבקה, אז נפתחו בנקל צינורות של נס כזה לכמה עקרות, אף על פי שאינם

לדוגמא, עיין במס' חולין דף ס ע"ב דאיתא רב אסי רמי כתיב ותוצא הארץ דשא בתלת בשבתא וכתיב וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ במעלי שבתא מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו ללמדך שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ועיי"ש בחדושי אגדות למהר"ל דאיתא וז"ל ללמדך שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים דוקא לתפלתן של צדיקים ולא לתפלתן של רשעים, מפני כי התפילה היא כמו הקרבן כמו שאמרו במקומות הרבה, ומפני כך רוצה ומתאוה לתפלתן, שנושאים נפשם אל הש"י בתפילתן, ודבר זה מתאוה אליו הש"י, ולפיכך היו הדשאים עומדים על פתח הארץ, עד שהתפלל האדם והיה מחבר העליונים לתחתונים, כי המטר הזה בא מלמעלה למטה, ודבר זה היה על ידי האדם, כי האדם הוא בין העליונים לתחתונים והאדם הוא מחבר עליונים ותחתונים ביחד, ולפיכך הדשאים עמדו על פתח הקרקע ולא היה כאן מטר מן עליונים לתחתונים שלא היה כאן חבור עליונים ותחתונים שיתנו העליונים הגשמים למטה עד שהאדם שהוא בין עליונים ותחתונים הביא המטר מן עליונים לתחתונים ע"י התפלה שהתפלל האדם שהוא בתחתונים אל עלתו יתברך, ואז עליונים ותחתונים

מתחברים ובאים הגשמים מעליונים לתחתונים ולא קודם. עכ"ל.

ועיין במהרש"א במס' כתובות דף ה ע"א דאיתא וז"ל מעשה ידיהם וכו' ומאי ניהו מטר הוא מבואר כמו שבארנו שהצדיקים במעשה ידיהם מצרפים הגבורה אל הרחמים ומאי ניהו שהוא בא ממקום הרחמים מהשמים אל מקום הגבורה שהיא בריאת הארץ וע"כ נקראו גבורת גשמים אף שהם חיים לעולם ע"ש שהם באים בצירוף הגבורה. עכ"ל. ועי' בשפת אמת על תענית דף ב ע"א דאיתא וז"ל שם בגמ' ומנולן דבתפלה כו' לא זכיתי להבין כוונת הגמ' דהא חכמים תיקנו להזכיר גבורת גשמים תוך הזכרת כל הגבורות ואפי' אם אין הגשמים מיוחדים בזכות התפילה למה לא יזכירו נמי גבורות הגשם, ואע"ג דבימות החמה אין מזכירין י"ל כדאמר' לקמן בגמ' משום דלאו זימניהו ואפשר עיקר קושית הגמ' היא הואיל דאפי' בדיעבד אם לא הזכיר גבורת גשמים מחזירין אותו, וס"ל להגמ' דבהשמיט דבר פרטי כמו מתיר אסורים וכדומה אין מחזירין אותו וע"כ דגשמים שייכי לתפלה טפי מכל מילי וצ"ע. עכ"ל.

וי"ל דלכך ירידת גשמים הוא דומה למעשה ביאה, דזה מראה שירידת גשמים היא ענין חיבור שמים וארץ.

הנה עיין במס' תענית בדף ו ע"א דאיתא (ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש) תנו רבנן יורה במרחשון ומלקוש בניסן אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר תלמוד לומר וכו' תנו רבנן יורה במרחשון ומלקוש בניסן אתה אומר יורה במרחשון או אינו אלא בחדש כסליו תלמוד לומר בעתו יורה ומלקוש מה מלקוש בעתו אף יורה בעתו וכו'. הרי מבואר ד"יורה" הוא מיוחד למרחשון.

והנה אפשר דרך הזמני גשמים ד"יורה" נקראו "רביעה", דעיין במס' תענית דף יד ע"ב דאיתא תניא אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הצבור לפי שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי דברי רבי רבן שמעון בן גמליאל אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה. [לכאורה א"ש דרך "יורה" נקרא רביעה לאפוקי "מלקוש", דהא "מלקוש" הוא כשגשם יורד על המלילות ועל הקשין וממלא את התבואה בקשיה (כדאיתא במס' תענית שם) וא"כ אין הגשם יורד על הקרקע כדי להצמיח פירות, ולא הוי מעין מעשה ביאה].

והנה כיון ד"יורה" במיוחד נקרא "רביעה" יורה הוא מיוחד למרחשון, נמצא ד"רביעה" הוא מיוחד למרחשון. עי' לקמן.

חילוק בין ארץ ישראל לחו"ל לגבי מהות ירידת גשמים ע"פ הנ"ל

הנה לכאורה יש לצדד דהענין הנ"ל ד"רביעה" הוא מיוחד לארץ ישראל, דהא מי שדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה, ולית תמן אותו סוג חיבור שמים וארץ (והרי כל מצוות זרעים שהוא סדר "אמונה" אינן נוהגות בחו"ל). ועיין בפרשת עקב דכתיב "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק, והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים, ארץ אשר ד' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ד' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה". הרי דהייחוד דארץ ישראל שהוזכר בהדי "ארץ אשר ד' אלקיך דרש אותה" הוא "למטר השמים תשתה מים". וא"כ שפיר י"ל כנ"ל דהחיבור התמידי בין עיני ד' לארץ הוא רק בארץ ישראל (באיזה בחינה).

ועיין במסכת תענית דף י ע"א דאיתא תנו רבנן ארץ ישראל נבראת תחילה וכל העולם כולו נברא לבסוף שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות ארץ ישראל משקה אותה הקדוש ברוך הוא בעצמו וכל העולם כולו על ידי שליח שנאמר הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית שנאמר הנתן מטר על פני ארץ וגו' ארץ ישראל שותה תחילה וכל העולם כולו לבסוף שנאמר הנתן מטר על פני ארץ וגו'. ועיי"ש במהרש"א דאיתא וז"ל כל אלו הדברים למעלת א"י נאמרו כמפורש באורך בדברי ע"י בשם הרשב"א ואקצר בזה והוא שהשגחתו ית' ב"ה הוא בכל דבר יותר בא"י ובשאר ארצות כי הוא אלהי הארץ וע"כ נקראת סתם ארץ כי חפצו ורצונו בה וע"כ אמר נבראת תחלה שהיא העיקר

ושאר ארצות טפלים ולכן נקראו חוצות והשיב בהשגחת א"י בענין מטר שמשקה א"י בעצמו כי היא נחלתו וחבלו ושאר ארצות משקה ע"י שליח דהיינו שרי אומות שלמעלה ומזלות שלהם אותם חלק ה' לכל העמים ועוד השיב בהשגחת א"י שהיא שותה מי גשמים כו' ומפיק ליה מדשניה בא"י לכתוב לשון מטר ובחוצות לשון מים כאילו אינן מי גשמים רק מים בעלמא והוסיף עוד דא"י שותה תחלה כו' היינו נמי שהיא עיקר ושאר ארצות טפלים לה וכמ"ש שא"י נבראת תחלה כו' ומיית משל לאדם שמגבל כו' והוא משל לג' דברים שזכר במעלת הגשמים שבא"י הוא משל שנוטל האוכל תחלה הוא משל ששותה תחלה כו' ומניח הפסולת הוא משל לשת' שמניח התמצית לאחרים דהיינו התמצית ע"י שליח. עכ"ל.

האם יש מהנ"ל נפק"מ בזמני שאלת גשמים

הנה המפרשים כתבו דהשורש דכל הסדר תפילות ותעניות לגשמים שהוזכר במסכת תענית הוא הא דאיתא שם בדף ב ע"א "מנא לן דבתפלה דתניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב ה'

אומר זו תפלה וכתיב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש". והנה בהני פסוקים כתיב "ונתתי מטר ארצכם", ומשמע שהוא ענין מיוחד לארץ ישראל, וכן משמע מהא דההיפך מזה שהוזכר שם בפרשה הוא

"ואבדתם וגו' מעל הארץ הטובה". והדברים מובנים היטב ע"פ הנ"ל, דכיון שיש השגחה מיוחדת לגבי גשמים בארץ ישראל, לכן בארץ ישראל יש סדר מיוחד תפילות ותעניות לגשמים. אבל יש להעיר בזה, דעיין ברמב"ם בפ"ג מהל'

בנקיבה, והוא גזור ממלת תרביע, וכן אמרו מטרם בעלה דארא. עכ"ל. הרי מבואר בלשון הרמב"ם דירידת גשמים על הקרקע לא חשיב כ"מעשה ביאה", ורק נקרא "רביעה" משום שהגשם פועל בקרקע מה שזכר פועל בנקיבה, דע"י הגשם צמחים יוצאים מהארץ.

הנה לפ"ז נמצא דלהרמב"ם בודאי אין לחלק החילוק היסודי הנ"ל בין ארץ ישראל לחו"ל לענין גשמי מרחשון ורביעות ותפילות ותעניות, דהא להרמב"ם אפילו בארץ ישראל אין גשמים דבר המראה על השגחה מיוחדת, ואינו חיבור כ"רביעה", אבל לאידך שיטות גשמים הוא ענין חיבור כ"רביעה" אפשר דהיינו דוקא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ואפשר שרק בא"י איכא ענין מיוחד לגשמי מרחשון.

ועיין בריש סי' תקע"ה בשערי תשובה דאיתא וז"ל סדר תענית וכו' ועיי' בלק"ט סימן צ' שיש לנהוג סדר תענית בזה"ז ועיין בר"י שהביא שכן שמע מזקני ירושלים וזקני חברון שעשו פעם אחת מעשה בזה ועיי"ש שכתב לחלק דבא"י דשכיח (וע"ש דגם בא"י לא שכיח עצירת גשמים כי האי שיצטרכו לכל הסדר והזקנים עדים ליתנהו בזכירה כ"א פעם אחת רבות בשנים אחת לששים או לשבעים שנה וא"כ גם בא"י לא שכיח ע"ש) שליחותיהו דקמאי קא עבדינן משא"כ בחו"ל דלאו סדנא דארעא חד ויש מדינות וגלילת שאין שם עצירת גשמים לא רצו לחלק בחו"ל עצמו בין מקום למקום והשוו מדינותיהם דאין תענית צבור בחו"ל עיי"ש, וכ"כ בשו"ת נו"ב ח"א סי' ל"א שאין נוהגים במדינות אלו לעשות בעצירת גשמים י"ג תענית כסדר המשנה רק גוזרים תענית א' או ב' ומרצים בתפלות ותחנונים עיי"ש. עכ"ל. הרי מבואר שיש חילוק בזה בין א"י לחו"ל, ושקשה לומר שהחילוק הוא מחמת דבא"י שכיח. וא"כ יש לצדד שהחילוק הוא שנוהגים שרק בא"י תיקנו סדר תעניות לגשמים, ולא בחו"ל, משום ההשגחה המיוחדת שבא"י.

הנה אף שיש ראשונים שסוברים שיש מקומות בחו"ל שמתחילים לשאול ותן טל ומטר בז' מרחשון, אבל למעשה עיי' במ"ב בסי' קי"ז ס"ק ה' דאיתא וז"ל אנו בכל חו"ל בתר בני גולה דבבל אזלינן. עכ"ל. ויש לצדד דהיינו משום שנוהגים שרק בא"י תיקנו לשאול בעד גשמי מרחשון, ולא בחו"ל, משום ההשגחה המיוחדת שבא"י.

הג"ה, ובגולה זמן הגשמים ששים יום אחר התקופה שמתחילין אז השאלה וזמן רביעה שניה שבעים יום אחר התקופה. עכ"ל. הרי שוב מבואר שגם בגולה יש זמני רביעות, ואינו ענין מיוחד לארץ ישראל.

אולם עדיין אפשר שיש בזה חילוק יסודי בין ארץ ישראל לחו"ל. דהנה עיין במס' תענית דף י ע"א דאיתא בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, אמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל תניא תנניה אומר ובגולה עד ששים בתקופה. הרי מבואר שרק בא"י שואלים את הגשמים במרחשון, אבל בגולה ממתניין עד ששים יום בתקופה. והנה"ל י"ל דביאור הדברים הוא דגשמים במרחשון הם "רביעות", ורביעות הן מיוחדות לארץ ישראל, ולכן רק בארץ ישראל שואלים להאי סוג גשמים.

ויש להוסיף בזה ביאור, דהחילוק בין גשמים במרחשון לגשמים בששים בתקופה הוא דמרחשון הוא לפני החורף, ועדיין אינם ימים שגשמים יורדים באופן "תמידי", וא"כ י"ל דכל גשם שיוצא יורד עם יותר השגחה (באיזה בחינה), לכך רק בארץ ישראל מרחשון חשיב חלק מהזמן שעיקר גשמים יורדים, אבל בחו"ל רק גשמי החורף הם עיקר הגשמים.

אבל גם בזה יש להעיר, דהא מבואר בלשונות הרמב"ם והשו"ע הנ"ל דכמו שיש סדר תעניות מ"ז מרחשון ואילך בארץ ישראל הוא הדין שיש סדר תעניות מ"ז מרחשון ואילך במקומות הדומים לארץ ישראל. וא"כ חזינן שאין גשמי מרחשון מיוחדים ל"ארץ ישראל", ולית בכל זה חילוק יסודי בין א"י לחו"ל. [ועיין גם בשו"ת הרא"ש כלל ד' סימן י'.]

אולם י"ל דאין להוכיח מדברי הרמב"ם דלית בכל זה חילוק יסודי בין א"י לחו"ל, ד"ל דהרמב"ם לטעמי' בודאי יסבור דלית בזה חילוק יסודי בין א"י לחו"ל, ורק בדעת שיטות אחרות הוא שיש לומר שיש בזה חילוק יסודי בין א"י לחו"ל.

דהנה עיין לעיל שנתבאר בענין השם "רביעה". והנה יש להרמב"ם שיטה אחרת בזה, דעיי' בפהמ"ש בריש פ"ח דפאה דאיתא וז"ל ורביעה שניה המטר השני בזמן הרביעה השניה מן השנה, והשאלו כמו כן שם הרביעה לזמן הסתיו, לפי שהוא מגדל הצמחים ויוציאם מבטן הארץ כמעשה הבעל

תעניות ה"י דאיתא וז"ל הרי שלא ירדו להם גשמים כל עיקר מתחלת ימות הגשמים אם הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים מתחילין תלמידי חכמים בלבד להתענות שני וחמישי ושני וכל התלמידים ראויין לכך, הגיע ראש חודש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור וכו', במה דברים אמורים בארץ ישראל וכל הדומה לה אבל מקומות שעונת הגשמים שלהן קודם שבעה עשר במרחשון או אחר זמן זה כשיגיע זמנם ולא ירדו גשמים יחידים מתענים שני וחמישי ושני ומפסיקין בראשי חדשים ובחנוכה ובפורים ושוהין אחרי כן כמו שבעה ימים אם לא ירדו גשמים בית דין גוזרין על הצבור שלש עשרה תעניות על הסדר שאמרנו. עכ"ל. וכ"ה בשו"ע או"ח סי' תקע"ה ס"ט.

הרי מבואר דכמו שיש סדר תעניות מהרביעות ואילך בא"י, גם יש סדר תעניות מהרביעות ואילך בחו"ל. וא"כ חזינן דהרביעות והסדר תפילות ותעניות לגשמים אינו מיוחד לארץ ישראל.

[עיין במס' תענית דף יד ע"ב דאיתא שלחו ליה בני ניוה לרבי כגון אנו דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא היכי נעביד כיחידים דמינן או כרבים דמינן כיחידים דמינן ובשומע תפלה או כרבים דמינן ובברכת השנים שלח להו כיחידים דמינן ובשומע תפלה מיתבי אמו רבי יהודה אימתי בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרוין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן אמר ליה מתניתא רמית עליה דרבי רבי תנא הוא ופליג. ויש מפרשים שהביאו מקור מסוגיא זו דגם בחו"ל קיים סדר תעניות לגשמים. אבל עיי"ש בגבורת ארי דאיתא וז"ל מיתבי אמר ר' יהודה אימתי, פירש רש"י אימתי הוא סדר תענית, וקשה לי אי אסדר תענית קאי מאי פריך לרבי דמיייר מהזכרת מטר בשומע תפלה כיחידים, אבל סדר תענית הא ודאי אפילו רבי מודה דהכל לפי הזמן והמקומות וכל מקום ומקום מתענין סדר תענית בזמן שהן צריכים לגשמים, לכן נראה לפרש דהאי אימתי אשאלת מטר בברכת השנים קאי. עכ"ל.]

ועיין בשו"ע י"ד סי' ר"כ דאיתא וז"ל האוסר עצמו בדבר עד הגשם הרי זה אסור עד זמן הגשמים שהוא בא"י ר"ח כסלו וכו' ואם אמר עד הגשמים הרי זה אסור עד שירדו הגשמים והוא שירדו מזמן רביעה שניה שהוא בארץ ישראל ומקומות הסמוכים לה מכ"ג ממרחשון ואילך,

התענית דט"ו כסלו

הנה לגבי הא דט"ו כסלו אינו יכול לחול בשבת, חזינן זה במיוחד בהאי שעתא. דבהאי שעתא, תשפ"ו לפ"ק, ט"ו כסלו חל בערב שבת. והנה הטעם דט"ו כסלו חל בערב שבת ולא בשבת הוא משום שרק היה יום אחד דראש חודש כסלו ולא שני ימים, ואין זה דבר קבוע, דבחדשי כסלו וטבת לפעמים יש יום אחד דראש חודש ולפעמים יש שני ימים דראש חודש, והשנה רק היה יום אחד, ולכן אין ט"ו כסלו בשבת.

תענית לח"ק. וכ"ה בערוך השולחן באו"ח סימן תקס"ו סי' וז"ל מה שנהגו במדינתנו אנשי חברה קדישא בחמישה עשר בכסלו להתענות וכו'. עכ"ל.

ויל"ע למה בחרו דוקא בט"ו כסלו. והנה ראיתי כותבים שבחרו בו משום דאינו יכול לחול בשבת, אבל יש עוד תאריכים שאינם יכולים לחול בשבת, ולמה בחרו דוקא בהאי יום שאינו יכול לחול בשבת. וצ"ע בזה.

עיין בשער הציון בסי' קכ"ט ס"ק ה' דאיתא וז"ל במתענין כל היום אלא שאינו תענית צבור כגון בז' באדר או בט"ו כסלו וכדומה שמתאספים חבורות ומתענים וכו'. עכ"ל. הרי מבואר שיש שמתענים כל היום בט"ו כסלו.

ועיין בביאור הלכה בסימן תקס"ו שביאר הטעם שמתענים וז"ל בט"ו כסלו שהוא קביעות תענית לחברה קדישא. עכ"ל. הרי מבואר דט"ו כסלו הוא

דעת תורה

מנחם ראש הישיבה הגאון רבי דוד פיינשטיין שליט"א

ותאמר הפעם אודה את ה' [כ"ט, ל"ה]

ופירש רש"י, וזה לשונו - 'הפעם אודה', שנטלתי יותר מחלקי, מעתה יש לי להודות, עכ"ל. והיינו כמו שפירש רש"י בברכות דף ז' ע"ב (ד"ה הפעם) - לפי שראתה ברוח הקודש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים, ולו ארבע נשים, כיון שילדה בן רביעי, הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה, ע"כ.

ויש לומר הביאור בזה, על פי דברי החובות הלבבות בשער עבודת האלקים פרק ו', שכל אשר יוסיף הבורא טובה לאדם, ונתייחד בה משאר משפחתו ועמו ושאר המדברים, יתחייב עליה בתוספת עבודה לאלקים, בתור הודאה על אותה הטובה שיחדה הבורא יתעלה בה, ע"ש.

ולכן כאשר הוסיף השם ללאה בן רביעי, שהוא יותר מחלקה, ונתייחדה בזה משאר נשי יעקב, נתחייבה בהודאה מיוחדת על אותה הטובה שיחדה הבורא יתעלה בה.

ותאמר רחל דנני אלקים וגו' [ל', ו']

במדרש בראשית רבה פע"א סימן ז' איתא, 'דנני אלקים' - דנני וחייבני, דנני וזיכני. דנני וחייבני, שנאמר 'ורחל עקרה'. דנני וזיכני, שנאמר 'ויתן לי בן', ע"כ.

ויש לומר הביאור בזה, על פי מה שהרחיב הבית הלוי בפרשת בשלח לבאר, ותוכן דבריו - דהנה מי שהוא בעצור חלילה, והקדוש ברוך הוא עוזרו ומצילו, ונותן להקדוש ברוך הוא שבח והודיה על הטובה שעשה לו, יש בזה שני אופנים, וחלוקים הם הרבה, אם עיקר שמחתו של האדם, ומה שמשבח לשמו יתברך, הוא רק עבור טובתו שקיבל והצלתו מהצער, הרי לא יוגדל שמחתו יותר מאילו לא היה לו צער מקודם, ועיקר שמחתו הוא רק על ההצלה, ולא על הצער שמקודם, כי בו לא ישמח כלל, אבל יש אופן שהשירה אינה על ההצלה גרידא, רק עיקר השמחה הוא על זה שזוכה להיות הכלי חפץ אשר על ידו מתגדל כבודו יתברך, ועל ידי ההצלה מתפרסם שמו, ואם כן הרי השירה נאמרת גם על העיניו הקודם, כמו על הגאולה, דאלמלא העיניו לא היה מקום להגאולה, וישמח בהעיניו הקודם, כמו בהגאולה של עכשיו. וזהו שאמר הכתוב בתהלים קי"ח 'אודך כי עניתני ותהי לי לישועה', כי אני נותן לך הודיה על העיניו הקודם, דעל ידי זה באה לי לישועה ונתקדש שמך ברבים על ידי, ועל שניהם כאחד אני מודה לך, ושניהם כאחד טובים, עכ"ל.

ובגמ' שבת דף י"ג ע"ב תנו רבנן, מי כתב מגילת תענית, אמרו חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות. ופירש רש"י שם, 'מחבבין את הצרות', שנגאלין מהן, והנס חביב עליהן להזכירו לשבחן של הקדוש ברוך הוא. ועיין שם במהרש"א ובמהרש"ל שנתקשו בזה, דלשון מחבבין 'את הצרות' לא משמע כן. ויש לומר הביאור בזה על פי דברי הבית הלוי הנ"ל, שכאשר היו נגאלין מהצרות, היו באמת מחבבין את הצרות עצמן, כי עיקר שמחתם בהנסים שנעשו להן לא היה רק על הצלתן מהצרות, אלא על שנתפרסם על ידי זה שמו וכבודו יתברך, ועל כן חיבבו גם את הצרות עצמן, כי אלמלא אותן הצרות לא היה מקום לנסים שנעשו להן בגאולתן מהן.

וכעין זה נראה לפרש מה שדרשו חז"ל כאן, שרחל אמרה 'דנני וחייבני, דנני וזיכני', והיינו שהיתה נותנת הודיה לא רק על מה ש'דנני וזיכני', אלא גם על מה שקודם לכן 'דנני וחייבני', דכשם שהודו ישראל על עצם השיעבוד והעיניו שסבלו במצרים, לפי שזה גרם לגילוי כבודו וקידוש שמו יתברך ברבים כשהושיעם והצילם מזה, כך הודתה רחל גם על ה'דנני וחייבני' שקדם ל'דנני וזיכני', כי על ידי זה שדנה האלקים מקודם וחייבה, באה היא עצמה לידי הכרה יתירה בטובתו של הקדוש ברוך הוא כאשר היה לה לישועה ונתן לה בן, ועל שניהם כאחד היתה מודה לו יתברך.

עמק הפרשה

הרה"ג ר' ראובן מלך שווארץ שליט"א

בפרשת ויצא יעקב התפלל ערבית

עיין ברמב"ם בהלכות מלכים פ"ט ה"א דאיתא וז"ל על ששה דברים נצטוו אדם הראשון על ע"ז ועל ברכת השם ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל ועל הדינים אע"פ שכולן הן קבלה בדינו ממש רבינו והדעת נוטה להן מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוו הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו נמצאו שבע מצוות וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם בא אברהם ונצטוו יתר על אלו במילה והוא התפלל שחרית ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית ובמצרים נצטוו עומם במצות יתירות עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו, עכ"ל.

והנה יש להעיר בזה שמפרשת נח עד פרשת וישלח יש בדיוק הוספה אחת בכל פרשה, דבפרשת נח ניתוסף אבר מן החי, ובפרשת לך לך ניתוסף מילה, ובפרשת וירא איכא הפסוק המלמד שאברהם התפלל שחרית (כדאיתא במס' ברכות דף כו ע"ב), ובפרשת חיי שרה איכא הפסוק המלמד שיצחק התפלל מנחה (כדאיתא במס' ברכות שם), ובפרשת תולדות איכא הפסוק המלמד שיצחק הפריש מעשר (דעיי"ש בסס"מ דהוא נלמד מאה דכתיב "מאה שערים"), ובפרשת ויצא איכא הפסוק המלמד שיעקב התפלל מעריב (כדאיתא במס' ברכות שם), ובפרשת וישלח איכא הדין דגיד הנשה. והנה עד פרשת וישלח הם 'פרשיות האבות', ומפרשת וישב ואילך רוב המדובר בהפרשיות נוגע להשבטים. וא"כ א"ש למאד דבפרשיות האבות יש איזה תוספת ב"השלמת התורה". נמצא דהענין המיוחד ש'ניתוסף' בפרשת ויצא הוא שיעקב אבינו התפלל מעריב.

עיין בפרשה דכתיב "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשיתו וישכב במקום ההוא", ועיין במס' ברכות דף כו ע"ב דאיתא יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום וילן שם ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם ונה ותפלה ואל תפגע בי. אולם עיין במסכת חולין דף צא ע"ב דאיתא כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה וכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי כד יחייב דעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום כד צלי בעי למיהדר אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה מיד בא השמש, ולכאורה מבואר שם להתפלל קודם ביאת השמש, וא"כ לכאורה לא התפלל מעריב. ולכאורה הסוגיות סותרות זו את זו.

ועיין בתוס' במס' ברכות שם שעמדו בזה וז"ל יעקב תקן תפלת ערבית תימה דאמר בפרק גיד הנשה וילך חרנה כי מטי לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכי אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למיהדר וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו זמן תפלה עד צאת הכוכבים ולפי מה שפירשו דק"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה נחא ויפה מנהג שלנו דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קצת, עכ"ל.

אולם עיי"ש בברכות באמרי נועם דאיתא וז"ל תפלות אבות תיקנום כ' אמר רבינו הגר"א בקראי יש ד' זמנים "שכיבה קימה הליכה ישיבה", שכיבה קודם חצות לילה, ישיבה אחר חצות לילה, קימה קודם חצות היום, הליכה לאחר חצות היום, אברהם תיקן שחרית שנא' וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם הוא כנגד קימה, יצחק תיקן תפלת המנחה שנא' ויצא יצחק וגו' הוא הליכה שהוא לאחר חצות, יעקב תיקן תפלת ערבית שנא' וישכב במקום וילן שם הוא שכיבה, דוד חצות חצות והוא ישיבה שהאדם יושב ועוסק בתורה שנא' חצות לילה אקום להודות לך וגו' והוא נגד זמן ישיבה אלא שגבי דוד היה אותו הזמן זמן קימה שהיה מדרגתו גדולה, והני ד' כנגד ד' עולמות דהיינו עוה"ז שהוא הליכה כמ"ש בהתהלך תנחה אותך זהו עוה"ז ובשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות הוא תשיחך זה תחית המתים וימות המשיח דהיינו קימה, וישיבה היינו עוה"ב כמ"ש (ברכות יז ע"א) צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיתן כו'. עכ"ל. ולכאורה דבריו אינם מתאימים עם דברי התוס' (ואפשר דגר"א אזיל לטעמי' דמבואר במעשה רב דלא ס"ל דטוב להתפלל מעריב מבעו"י קצת). ולפי דבריו הק"ל איך הסוגיות הנ"ל מתאימים בהדדי.

ועיי"ש בחולין בחדושי אגדות דאיתא וז"ל כד צלי בעי למיהדר, אין פירושו שכבר התפלל יעקב, דהא בלילה התפלל יעקב דמהאי קרא ילפינן דתקן יעקב תפילת ערבית, אלא כן פירושו שכך חשב יעקב כד צלי הוא רוצה לחזור ועדיין לא התפלל, ולפיכך שקעה שלנו בעונתה ונמצא מתפלל מבעוד יום. עכ"ל. ואפשר דכך סובר הגר"א.

אותלחופת

עימוד שחורף טקסט ליצירה
05276-74041 • 0744041@gmail.com

הפצה פרסום ושיווק ספרים
י. בלוי
עד הבית

לרכישה מוזלת של ספרי המחבר

במקד ההזמנות של י. בלוי
bloy.co.il • 054-856-40-33
bloyseforim@gmail.com

כמו"כ ניתנת האפשרות לקבל את הספרים בחינם
לכוללים, ישיבות ולבתי כנסיות ומדרשות

לפניות, הארות, ולהרשמה לקבלת הגיליון מידי שבוע במייל

ניתן לפנות בכתובת: emekhashavua@gmail.com
או להשאיר הודעה במספר: 516-581-3597 (001)-

או בפקס: 1532-5326259

לתרומות והנצחות אפשר לפנות להנ"ל